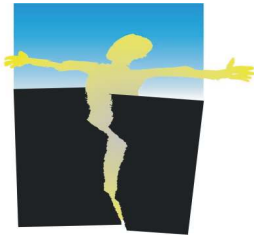

HELSINKI Bulletin

Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji

Rige od Fere 20, 11000 Beograd, Srbija
tel./fax +381 11 30 32 408; e-mailoffice@helsinki.org.rs;
www.helsinki.org.rs

Br. 37 • Septembar 2009.

OTPOR SREĐIVANJU MEDIJSKE SCENE

Karakter promena 2000. godine značajno je uticao i na karakter demokratizacije u Srbiji. S obzirom da nije došlo do distanciranja od Miloševićeve politike, tranzicija je bila opterećena ne samo istom politikom, već i istim ljudima. To je najučljivije bilo u medijskoj sferi. S obzirom da je sloboda štampe nedvosmislen znak da li u nekoj državi vlada demokratija i pravna sigurnost, nedoslednost u društvenoj transformaciji u mnogome se prelomila preko medija.

5. oktobar 2001. – Ulaz u RTS

Pokušaj Đinđićeve vlade da uredi medijsku sferu nije uspeo upravo zato što su se svi Miloševićevi mediji proglasili nezavisnim, što je bio slučaj i sa ostalim profesijama, posebno sudijskom. Pozivajući se na slobodu izražavanja i nezavisnost, Srbija je došla u apsurdnu situaciju da su upravo oni koji su trebali proći proces lustracije postavljali kriterije i standarde u postmiloševićovskoj Srbiji.

Tako su mediji nastavili da deluju po nepromenjenoj matriici, pre svega zato što su i dalje ostali u funkciji iste ideologije. Mediji nisu postali katalizator promena i tranzicije. Izostala je njihova važna uloga u negovanju kritičke refleksije prema prošlosti ali i prema tranzicijskim problemima.

Mali broj nezavisnih medija i novinara su veoma često bili na meti, jer im se poricalo pravo da pišu o nepravilnostima u društvu. Pokazalo se da je reformska struja znatno slabija i na političkoj sceni, odnosno da su i reformatori diskreditovani uz veliku medijsku podršku. U izveštaju *Freedom House* o slobodi medija za 2008. godinu Srbija je među 195 država zauzela 83. mesto.

Aktuelni Zakon o informisanju u Srbiji je manjkav i zahteva značajne korekcije. Pokušaj proevropske Cvetkovićeve vlade da donese neophodne izmene pokazao je da ni aktuelna vlast nije oslobođena od težnje ka kontroli nad medijima. Naime, pokušaj izmene zakona tokom jula pokazao je svu napetost u odnosima ne samo medija i vlasti, već uopšte odnosa prema slobodi štampe.

Odnos medija i vlasti

Medijski poslenici uspeli su da blokiraju usvajanje izmena Zakona o javnom informisanju u republičkom parlamentu i bar na mesec dana odgode izjašnjavanje poslanika o tom zakonskom aktu. Vlada Srbije je, naime, želela da zakonske izmene "prođu" pre letnjeg raspusta Skupštine, ali je glasanje pod pritiskom medija odgođeno za poslednji dan avgusta. Tako su novinari, kojima je na raspolaganju stajalo njihovo sopstveno oružje – štampari i elektronski mediji dobili prvu rundu u nadmetanju s vlastima.

Međutim, buka koja se tim povodom podigla stvarala je atmosferu u kojoj su potpuno gurnuta u stranu suštinska pitanja transformacije medija u promotera i zaštitnika javnog interesa. Nametanjem teme o navodnoj ugroženosti "slobode štampe" i "slobode izražavanja", uspešno je "zatvoren" neophodni javni dijalog o stanju na srbijanskoj medijskoj sceni.

Zakasnela tranzicija koja je u Srbiji počela tek krajem 2000. godine, ni u medijskoj sferi nije donela očekivane promene. Naprotiv, dovela je do dodatnog urušavanja profesionalnih standarda i profesionalne etike. Takođe i do orijentacione konfuzije (odnos prema nedavnoj prošlosti i srpskom nacionalizmu), netransparentnog vlasništva i egzistencijalne ugroženosti velike većine novinara.

Dominantna nacionalističko-konzervativna ideološka matrica i dalje je opstala u svim medijima. Mediji i najuticajniji deo političke i intelektualne elite u nekoj su vrsti ideološkog zajedništva. Među njima je vrlo malo onih koji društveno-političku scenu posmatraju sa kritičke distance i u optici objektivnih dometa aktuelne politike. To se podjednako odnosi na unutrašnju demokratsku transformaciju, kao i kada je reč o odnosu Srbije na najbliže okruženje i strateško opredeljenje zemlje ka evroatlanskim integracijama.

Pozadina spora

Inicijativa Vlade da po hitnom postupku i bez šire javne rasprave kroz Skupštinu progura izmene Zakona o javnom informisanju, naišla je na ozbiljnu opstrukciju i u njenim sopstvenim redovima. Namera predlagača je da spreči konstantnu kampanju na pojedine članove vlade i političare, posebno nosioce ekonomske i proevropske reformske politike. Zakonski predlog, međutim, nisu podržali ni svi ministri, jer su se manji koalicioni partneri okupljeni oko Socijalističke partije Srbije (SPS), uzdržali od glasanja. To je dovelo u pitanje obezbeđivanje većine u Skupštini, neophodne za usvajanje zakonskih izmena. Za opoziciju, koja u principu glasa protiv vladinih predloga, bio je to neočekivani dobitak koji se lako instrumentalizovao i kapitalizovao. Udruženje novinara Srbije (UNS), inače preživeli relikv Miloševićevog novinarstva, je na čelu sa novom, agilnom i u poslednjih petnaestak godina na medijskoj sceni Srbije veoma uticajnom predsednicom, Ljiljanom Smajlović, uspešno da podigne veliku prašinu. Smajlovićeva se vešto koristila bazičnim kriterijima nezavisnog novinarstva za šta je stekla podršku mnogih koji su i sami stradavali od pisanja nekih tabloidnih medija. UNS je upravo, pozivajući na principe slobodnog novinarstva branio pozicije opozicije i nacionalističkog bloka kome kaos u medijskoj sferi odgovara.

Ljiljana Smajlović

Nezavisno udruženje novinara Srbije (NUNS) je, bez obzira na primedbe koje ima, uslovno podržalo predložene zakonske imene.

Samo spominjanje vladine namere da guši slobodu informisanja, "disciplinuje" medije i egzistencijalno ih

ugrožava bilo je dovoljan motiv za većinu poslanika javne reči da (u)stanu u sopstvenu odbranu. Pri tome su se na istoj strani fronta našli gotovo svi mediji, od opskurnog tabloida Kurir, do proevropski i liberalno orijentisane Borbe. Naime, visoke kazne zbog objavljivanja neistina, takođe, visoki osnivački ulog od 50.000 eura za pokretanje, kao i stalno materijalno pokriće za opstanak svakog pojedinačnog medija, bili su glavni okidač za mobilizaciju protiv Zakona.

Višenedeljna medijska kampanja protiv predlagača zakona koja je usledila podsećala je na onu iz vremena Đinđićeve vlade. Objavljivani su tekstovi pod dramatičnim naslovima "Sablja' za novine" (*Press*)¹, "Smrt medijima" (*Pravda*)², "G17 gori od JUL" (*Kurir*)³... U napisima se tvrdilo da je predloženi zakon neustavan i antievropski, da mu je osnovna intencija da učutka medije i da vlast zaštiti od svake kritike, i konačno, da je reč o zakonu "jednog čoveka" (potpredsednik Vlade i predsednik stranke G17plus, Mlađan Dinkić) protiv "jednih novina" (*Kurir*).

Predsednica UNS Ljiljana Smajlović je u svojim brojnim izjavama isticala: "Brine me što se za drakonskim merama poseže u času kada je u vladajućoj koaliciji postignuta trenutna politička volja za obračun sa izdavačem koji joj najviše smeta. Nama u UNS-u takođe smeta kada pojedini tabloidi, poput Kurira krše profesionalne standarde. Ali, zakone ne treba praviti za jednog vlasnika, jer drugačija politička volja, u promenjenim okolnostima, može otvoriti put gušenju slobode štampe".⁴

Najžešći kritičari su bili upravo oni koji su svojevremeno stajali iza Miloševićevog zakona o javnom informisanju iz 1998. Među najciničnijim primedbama bile su one po kojima je predloženi zakon gori od Miloševićevog zakona. Nekada bliski stranački saradnik Vojislava Šešelja, koji se sada, kao potpredsednik Srpske napredne stranke Tomislava Nikolića, odlučno suprotstavio novom

zakonskom predlogu, Aleksandar Vučić pre desetak godina sprovodio je zakon koji je omogućavao da se medijima "sudi" u prekršajnom postupku, što je dovelo do gašenja medija u roku od 24 sata i do zaplene kompletne, ne samo redakcijske, već i privatne imovine urednika i rukovodilaca medija. S druge strane, tada vladajući socijalisti (u koaliciji sa JUL i Srpskom radikalnom strankom) sada su kao deo vladajuće koalicije unapred (već na sednici Vlade) najavili da će se uzdržati od glasanja i isto najavili za skupštinsko izjašnjenje.

Aleksandar Vučić

O čemu se nije razgovaralo

Težnja ka kontroli medija je konstanta jer očigledno da nijedna vlada nije sposobna sprovoditi svoj program bez podrške medija, pogotovo kada je reč o reformskim zaokretima. Međutim, aktuelna vlada niti je dovoljno reformska niti ima jasan odnos prema prošlosti. Ipak, svaki njen pokušaj da na dnevni red stavi obaveze koje proističu iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju redovno je praćen medijskim kampanjama koje idu na ruku antievropskim snagama. Ipak ona kao takva je maksimum koji Srbiju u ovom trenutku može da održi na proevropskom putu.

Način na koji je Vlada pokušala da, uz pomoć skupštinske većine, "preko noći", navodno uvede red u "medijski haos" samo je ilustrovao trajnu tendenciju – ovdašnjih političara, pa i onih na najvišim državnim funkcijama, da kontrolu i uticaj na uređivačku politiku sprovedu bahatim nastupima, nevešto i grubo.⁵ To sa druge strane,

¹ *Press*, 12. juli 2009.

² *Pravda*, 11-12. juli 2009.

³ *Kurir*, 11. juli 2009.

⁴ *Press*, 12. juli 2009.

⁵ Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji za 2008. godinu, „Ljudska prava, demokratija i nasilje“.

izaziva sličnu reakciju medija: “na bahate pokušaje kontrole, oni odgovaraju još bahatijim gestovima otpora”.⁶

Antievropski blok je medijski vešto indukovao atmosferu “odbrane od autoritarne vlasti”, koja je u mnogome podsećala na veliki sukob u prvim godinama nakon smene Slobodana Miloševića (2001-02). Mediji su i tada tvrdili da brane “slobodu govora i izražavanja”, koju im je navodno ugrožavala vlada premijera Zorana Đinđića, a naročito njen tadašnji šef Biroa za informisanje, Vladimir Popović. I danas su glavni “zagovornici” slobode medija kao i onda Ljiljana Smajlović i Aleksandar Tijanić. U, tada neprozirnoj pozadini sukoba, vođen je zapravo strateški “rat” za budućnost Srbije – njen odlučni raskid sa politikom iz Miloševićevog vremena i iskorak prema evroatlanskim integracijama.

Aleksandar Tijanić

Tada je taj iskorak sprečen brutalnim uklanjanjem Zorana Đinđića. A stvorena medijska slika o Zoranu Đinđiću doprinela je toma da on početkom 2003. godine bude ubijen kao “mafijaš”, a ne kao žrtva politički motivisanog atentata zbog njegove modernizatorske evropske vizije. Nakon toga nastavljena je nacionalističko-konzervativna politika iz devedesetih godina prošlog veka

⁶ Isto.

drugim sredstvima, koju je simbolisao Vojislav Koštunica sve do maja 2008.

Vojislav Koštunica

“Sloboda” za koju su se tada „izborili“ mediji gotovo se u međuvremenu pretvorila u sopstvenu suprotnost. Bez poštovanja elementarnih standarda morala i etike, profesija je samu sebe degradirala, svodeći se na “mrčitelje papira, mučitelje kamere, samozvanih genija i profesionalnih narikača”.⁷ Na uređivački koncept, u većini tabloidiziranih medija, osim vlasnika koji su dobrim delom nepoznati ne samo javnosti, nego i većini uposlenih, bitno utiču različiti, ne uvek transparentni interesi: neformalni centri moći (obaveštajne službe svih nivoa), uticajni lobiji (uglavnom nacionalno-konzervativni krugovi), pojedine partije i njihovi lideri. Zavisno od navedenih interesa profiliše se i uređivačka politika, u pravilu bezobzirna prema bilo kome ko je označen kao meta, pri čemu se ne preza od laži, kleveta, insinucija i kompromitacije.

Slaviša Lekić, glavni urednik magazina *Status*, u autorskoj kolumni Danasa „Mlađin gajtan“ podseća da su nakon ubistva premijera Đinđića kroz medijskog “toplog zeca” u raznim Kuririma i Pressovima, Pravdama... redom su prolazili „Zoran Živković, Nenad Bogdanović, Vladimir Popović, Radovan Jelašić, Dragan Šutanovac, Boris Tadić... No, niko kao Čedomir Jovanović i Mlađan Dinkić nije na svojoj koži osetio arogantnu spremnost raznoraznih primeraka ovosrbijanske kaste da urnišu, unakaze, dokusure i satru u blato. Uglavnom epitetima i etiketama koje normalnom posmatraču sa strane, a kamoli akteru, izazivaju nelagodu u stomaku”.⁸

⁷ Svetislav Basara u kolumni „Vladavina kiča“, *Danas*, 12. avgust 2009.

⁸ *Danas*, 17. juli 2009..

Slaviša Lekić zaključuje da svi oni koji “dižu glas” protiv Predloga zakona, od Dragana Markovića Palme, preko poverenika za informacije, radikala, SPO, do UNS, pa i NUNS, zajedno daju “podršku ali i legitimitet zagovornicima plasiranja umobolnih ideja na naslovne strane i stavljaju ih u istu vrednosnu ravan sa idejama o slobodi mišljenja i izražavanja na kojima počiva savremeni svet”.⁹

Dragan Marković Palma

Na taj način je degradirano dostojanstvo profesije, koje je takođe urušeno i svojevrsnim “dobrovoljnim ropstvom” (ne)poznatim vlasnicima medija koji beskrupulozno eksploatišu novinare, sa niskim, neredovnim platama i veoma ograničenim socijalnim pravima. Koliko taj ponižavajući i uvredljiv status velikog broja novinara u Srbiji povratno deluje na “slobodu mišljenja i izražavanja”, pitanje je koje ni ovom prilikom niko nije postavio, a kamoli i odgovorio.

Iz bučne i žučne debate potpuno je izostavljena tema ključna za medije u Srbiji – uređivački koncept većine štampanih i elektronskih medija. Ideološki obrazac koji je u javnom diskursu Srbije kreiran još pre više od 20 godina, da bi opravdao ratove koji su sledili, sada nastoji da interpretacijom nedavne prošlosti relativizuje odgovornost Srbije. Najjači saveznik u tome upravo su mediji. To važi za sve medije, a ne samo za tabloide. Na toj liniji su najuticajniji i najznačajniji mediji, poput *Politike*, Radio televizije Srbije, *Večernjih novosti*, *NIN* i dr.

Vlada premijera Mirka Cvetkovića koja je formirana na

⁹ Isto.

osnovu većinskog proevropskog raspoloženja građana, nije učinila dovoljno u medijskoj sferi, čak ni u segmentu za koji je ovlašćena. Državni vlasnički udeo u glavnom političkom dnevniku, *Politici* (što je takođe, svojevrsni anahronizam), omogućio je aktuelnoj vlasti da smeni glavnu urednicu Ljiljanu Smajlović (ideološki veoma blisku Vojislavu Koštunici). Međutim, novi urednički tim još uvek nije profilisao list na izrazitijoj antinacionalističkoj i antikonzervativnoj opciji. *Politika*¹⁰ sledi liniju manjeg otpora “opšte saglasnosti” o ključnim pitanjima srbijanskog društva, bilo da je reč o evroatlanskim integracijama, odnosu prema ratnoj prošlosti, aktuelnom tretiranju suseda i njihovih država, antifašizmu, pripadnicima manjina, ili pak o Kosovu i naročito, Albancima.

Slobodan Milošević

Isto važi i za, nesumnjivo najuticajniji medij u Srbiji, Radio televiziju Srbije, koja se samo formalno transformisala u javni servis. Osim toga, za razliku od *Politike*, nova vlast (Demokratska stranka) nije zamenila direktora RTS Aleksandra Tijanića. On će, kako sam tvrdi, ostati do kraja petogodišnjeg mandata, iako je bio ministar informisanja za vreme Slobodana Miloševića, potom savetnik za medije Vojislava Koštunice dok je bio šef

¹⁰ *Politika* je glavni politički list koji je imao ključnu ulogu u promovisanju srpskog nacionalnog projekta. Odnos snaga koje stoje iza tog lista još uvek je takav da suštinska promena uređivačkog koncepta nije moguća

države, koji ga je potom stavio na mesto direktora RTS.

Ni nakon promene vlasti nije došlo do promene u strukturi i uređivačkoj politici javnog servisa. Izveštavanje RTS o bitnim političkim događajima nije okarakterisano kao bitno objektivnije od izveštaja drugih medija. Na programu RTS i dalje su zastupljeni sadržaji nedopustivi za javni servis, a rekordnu gledanost ova televizija beleži uglavnom zahvaljujući emitovanju domaćih tv-serija spornog kvaliteta.¹¹

Svođenje rasprave na ekskluzivni odnos vlasti i medija, u kojoj su na medijskoj strani prednjačili oni koji su se osećali ugroženim, kao i Udruženje novinara Srbije, verovatno je glavni razlog što se šira javnost prema tome odnosila kao prema „maloj svađi u porodici“. Izostala je takođe, i glasna i odlučna reakcija nevladinih organizacija i – što je još važnije – predstavnika međunarodnih organizacija koje se bave medijima (OEBS, Savet Evrope). Ta ravnodušnost javnosti i „dve moćne grupe uticaja“ (nevladin sektor i međunarodni faktor), po mišljenju glavnog urednika Vremena, Dragoljuba Žarkovića proizlazi iz istovetnog obostranog osećanja da se „radi o nadgornjavanju dve moralno sumnjive grupe – novinara i političara, pa neće da se mešaju u taj mali prljavi rat u kome je, ruku na srce, više krivih nego nevinih“.¹²

Dragoljub Žarković

¹¹ Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji za 2008, „Ljudska prava, demokratija i – nasilje“.

¹² *Blic*, 27. juli 2009.

U pretpostavljenoj transformaciji srbijanskog društva ka modernim, demokratskim, evropskim vrednostima mediji predstavljaju jednu od najslabijih karika. Iako mnogobrojni, „kvantitet“ nije rezultirao „kvalitetom“. Samo u Beogradu izlazi desetak dnevnih listova, a čak pet televizijskih stanica ima nacionalnu frekvenciju. Umesto da ozbiljni i uticajni mediji podižu profesionalne standarde i tako povratno deluju i na „lake“ i neobavezne medije, procesi su u Srbiji upravo obrnuti – tabloidi postavljaju „standard“ kome se, navodno u ime tržišta, priklanjaju i ozbiljni mediji.

Bez obzira na sudbinu predloženih promena u Zakonu o javnom informisanju, neophodno je doneti čitav set medijskih zakona i zakona koji indirektno utiču na medije. Zakon o koncentraciji medijskog vlasništva i njegovoj transparentnosti, na primer, neophodni su za svakodnevno funkcionisanje medija.

Takođe, neophodna je izmena dokumenata koji uređuju funkcionisanje javnog servisa i medija u kojima država još uvek ima određeni procenat vlasništva.

Evidentna je i potreba za formiranjem saveta za štampu, odnosno tela koje bi trebalo da nadgleda poštovanje medijskih zakona i etičkih standarda profesije. Postojanje Kodeksa novinara Srbije, kao i preporuka i smernica Kodeksa novinara Srbije (koje su objavljene tokom 2008. godine) pomoglo bi uspešnom radu saveta i na taj način doprinelo uređenju domaće medijske scene. Savet za štampu, ako i kad bude formiran, trebalo bi da primenjuje određene kaznene mere protiv onih koji ne poštuju zakon i etičke standarde.